

ERJA HYYTIÄINEN

Lama synnytti työosuuskuntien uuden aallon

1. Tutkimuksen taustaa

Suomi kohtasi 1990-luvun alkupuolella laman, jonka seurauksena 400 000 suomalaista jäi työttömäksi. Isku oli kova taloudellisesti, mutta myös henkisesti. Luterilaiseen uskoon nojaavassa suomalaisessa kulttuurissa työtä ja sen tekijöitä on arvostettu.

Yhteisöllisyyden kaipuu ja halu päästä takaisin työelämään johti työttömien yhdistysten perustamiseen eri puolilla Suomea. Yhdessä niistä, Kirkkonummen ja Siuntion työttömien yhdistyksessä, virisi vuonna 1993 ajatus omaehtoisesta työllistymisestä työosuuskunnan kautta. Askel sysäsi liikkeelle aallon, jonka seurauksena työosuuskuntia perustettiin eri puolille Suomea.

Kiinnostuin työosuuskuntien innovaatio- ja diffuusioprosessista heti uuden aallon työosuuskuntien alkutaipaleella. Näin työosuuskunnat yksittäisen jäsenen kannalta uutena muotona etsiä työtä sekä mahdollisuutena vaikuttaa omiin elämisiensä edellytyksiin. Koin, että työosuuskunnat eivät olleet pelkästään työttömien valitsema yritysmuoto vaan ne olivat sosiaalinen ryhmä, jonka kautta jäsen löysi entisen työyhteisönsä tilalle uuden yhteisön. Aktiivisen toiminnan kautta ihminen saattoi tuntea kuuluvansa yhteisöön ja työnteon kautta hän koki tulevansa hyväksytyksi täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä.

Tutkin työosuuskuntia pro gradu -tutkielmassani. Ovatko ne todellisia innovaatioita, siis kokonaan uusia kansankulttuurin osia vai ainoastaan novaatioita, nykyajan muunnelmia entisajan tavasta tehdä työtä? (Ks. Anttila 1985, 66–67.) Miksi työosuuskunnat syntyivät, mitä kompastuskiviä niiden synnylle oli ja miten ne etenivät? Miten ne ovat leviittäytyneet Suomessa ja mikä sai ne juuri 1990-luvulla kasvuun? Antropologi Raymond Firthin mukaan taloudellinen organisoituminen on aina sosiaalinen teko. Tavoitteenani on tuoda esille työosuustoiminnan taloudellisen aspektin lisäksi sosiaalinen ulottuvuus. (Ks. Firth 1972, 12; Firth 1971, 122.)

Tutkielmani lähtökohtana ovat kulttuurin tutkimuksen suuret koulukunnat diffuusiio- ja funktionalismitutkimus. Matti Kampinen on teoksessa *Kaaos ja kosmos* (1994) määritellyt kulttuuripiirteiden horisontaalisen siirtymisen eli diffuusion tarkoittavan kulttuuripiirteiden lainautumista yhteisöiltä ja yksilöiltä toiselle. Enkulturaation ja diffuusion

lisäksi kulttuuripiirteiden dynamiikkaan kuuluu uusien kulttuuripiirteiden synty eli innovaatio. Lauri Honko puolestaan toteaa artikkelissaan Funktioanalyttisesta tutkimustavasta (1961), että jokaisella kulttuuripiirteellä on oma tehtävänsä, käyttötarkoituksensa, funktionsa.

Tutkin työosuustoimintaa osana yhteisön murrosta. Keskeisenä aineistonani ovat työosuuskunnan uuden aallon alkuvaiheessa tekemäni haastattelut ja postikyselyt. Tutkielmani kvalitatiivisessa osassa haastattelin edustajan jokaisesta löytämästäni vuoden 1994 lopussa toiminnassa olleesta työosuuskunnasta, kvantitatiivista aineistoa kokosin lähettämällä postikyselyn kaikille jäsenille. Lähetin kyselyjä osuuskuntien ilmoittaman jäsenmäärän mukaisesti yhteensä 634 kappaletta. Sain 198 vastausta, joten vastausprosentti jäi 31,2:een. Pidän vastausprosenttia postikyselytutkimukseksi kohtuullisena. Nils Storån mukaan postikyselyissä optimaalinen vastausprosentti on määriteltävä aina tapaus tapaukselta. Storån mukaan vastaajien joukkoa on verrattava tutkimuksen kohteena olevaan koko ryhmään. (Storå 1982, 206.) Niiden tietojen avulla voi lähdekriittisesti tarkastella tuloksien reliabiliteettia ja validiteettia eli tehtyjen havaintojen toistuvaa yhtenevyyttä ja havaintojen tarkkuusastetta. (Storå 1982, 203.) Vertailun toteuttamiseksi pyysin osuuskunnilta myös taustatietoja kunkin jäsenistöstä. (TYKL/spa/538.) Vertasin vastanneiden ikä-, sukupuoli- ja ammattitaustoja osuuskuntien ilmoittamiin jäsenistöjensä taustatietoihin. Vertailu osoitti, että vastaajat edustivat taustoiltaan tasapuolisesti työosuuskuntalaisia. Reliabiliteettia pyrin kohottamaan myös kysymyslomakkeen rakenteella. Kysyin muutamaa keskeisen tekijän osalta samaa asiaa kahdella eri tavalla. Vastaukset näissä kysymyksissä olivat samansuuntaiset, joskaan eivät täysin yhtenevät. Vertailun perusteella voin kuitenkin todeta kyselyn reliabiliteetin riittäväksi.

Perti Alasuutarin mukaan kvalitatiivista ja kvantitatiivista analyysia voidaan pitää jatkumona, ei vastakohtina tai toisensa pois sulkevinä analyysimalleina. (Alasuutari 1993, 15.) Kvantitatiivinen aineisto toi ilmiön esiin, kvalitatiivinen selitti, mistä on kyse.

Tutkielmassani pyrin pureutumaan työosuuskuntien syntyhetkeen ja siihen, minkälaisen tiedon varassa uusi yrittämisen muoto kasvoi. Siksi merkittävä osa lähdekirjallisuudesta on laman ajalta.

2. *Työn arvostus suomalaisessa yhteiskunnassa*

Suomalaisessa luterilaisessa kulttuurissa työn ja työnteon merkitys on perinteisesti ollut suuri. Siitä kertovat muun muassa kansan keskuudessa vuosisatoja eläneet työhön liittyvät sananlaskut. Kansainväliset vertailut ovat osoittaneet suomalaisten arvostaneen työtä poikkeuksellisen paljon. (Ylöstalo 1986, 100.) Työ on merkinnyt ihmiselle paitsi mahdollisuutta toimeentuloon myös mahdollisuutta sosiaalisten suhteiden ylläpitoon ja itsensä toteuttamiseen.

[Työ merkitsee] elantoa ja rahaa sekä sosiaalista kanssakäymistä ihmisten kanssa. (TYKL/spa/537: 003.)

Rahan lisäksi [työ merkitsee] paljon muutakin. Antaa identiteetin, antaa kontakteja. Työ on elämän keskeisempiä sisältöjä. (TYKL/spa/537: 122.)

Suomalaisten suhtautuminen työhön muuttui jo ennen 1990-luvun lamaa. Vielä vuonna 1979 tehdyssä kyselytutkimuksessa 51 prosenttia suomalaisista katsoi työn tärkeimmäksi asiaksi elämässään, vuonna 1984 samoin ilmaisi enää 35 prosenttia vastanneista. Kotielämän merkitys oli noussut arvoasteikossa työtä tärkeämmäksi. Siirtyminen agraarista yhteiskunnasta teollistumisen kautta palkkatyön aikakauteen oli vähentänyt suomalaisten työkeskeisyyttä. Kahdeksan tunnin työpäivän jälkeinen aika oli erotettu omaksi ajaksi. 1980-luvulla työlle ryhdyttiin asettamaan ihannevaatimuksia kuten toiveita työhön liittyvästä itsenäisyydestä ja vapaudesta. (Ylöstalo 1986, 100–104.) Työ muuttui suoritekeskeisestä tuotannosta henkisempään työntekomalliin, jolloin tuotosta oli hankalampi mitata. Työn uudet organisaatio- ja kontrollimuodot lisäsivät työntekijöiden vastuuta ja sen myötä sitoutumista työhön. (Ylöstalo 1986, 104.)

Lama katkaisi työn arvostukseen liittyneet muutokset. Työstä tuli jotain, mikä ei enää ole kaikkien saatavilla, ja sen vuoksi aiempaa halutumpaa. Kuvaavaa on, että siinä missä tutkijat henkisesti valmistelivat kansaa uudentyyppiseen työn yhteiskuntaan, kansa puhui tavoiteltavana olotilana normaalityösuhteista, ei niiden vaihtoehtona olevista epätyypillisistä työsuhteista, joissa rajat työssäolon ja työttömyyden välillä muuttuvat liukuviksi. (Kasvio 1993, 155.)

Tutkijat arvioivat laman alla, että yhä harvempi ihminen olisi jatkossa valmis sitomaan omaa elämänsä tiukasti ja yhtäjaksoisesti palkkatyön ympärille. (Alasoini 1992, 387.) Antti Kasvion mukaan huomispäivän työelämään osallistuminen muuttuu projektiluonteisemmaksi ja se edellyttää hyvinvointipolitiikan työkalujen muuttamista. Normaalisuhdanteeseen ja täystyöllisyyteen nojaavat sosiaaliset tulonsiirtojärjestelmät eivät enää toimi. Kasvion mukaan yhteiskunnan on luotava uudenlaisia sosiaalisen turvallisuuden varmistamismalleja. (Kasvio 1993, 156.) Tämä ratkaisu tuli työvoimatoimistojen eteen vain vuosi Kasvion esittämien näkemysten jälkeen. Työvoimatoimistot joutuivat päättämään, miten työosuuskunnissa epäsäännöllisesti työtä tekeville jäsenille myönnetään työttömyyskorvausten ja toimeentulotukien kaltaisia sosiaalisia tukia.

3. Yhteiskunnallinen tilanne 1980–1990-lukujen taitteen Suomessa

Taloudellisen kasvun kausi romahti Suomen syöksyttyä vuonna 1992 alkaneeseen lamaan. Laman alkusyyksi on nähty 1980-luvulla tapahtuneet syvälliset muutokset talouden institutionaalisissa rakenteissa. Pääomaliikkeiden vapauttaminen ja luotonsäännöstelyn purkamisen synnyttivät noususuhdanteen, joka rakentui velkaantumisen varaan. Kotitaloudet kuluttivat ja yritykset investoivat velkarahalla. Talouden vauhtia kiihdytti kotimainen kysyntä. (Sauramo & Santamäki-Vuori 1993, 134–135.)

Talouden ylikuumentumista seurannut laskusuhdanne ja siihen liittyvä pankkikriisi ajoivat yritykset ahtaalle. Kuluja karsiakseen ne lomauttivat ja irtisanoivat työntekijöitä, konkurssien myötä työtä vaille jäi yhä suurempi osa suomalaisista. Työttömiksi jäi erityisesti rakennusalan, majoitus- ja ravitsemusalan sekä teollisuuden työntekijöitä (Myrskylä 1993, 6–7). Aiempiin taantumiin verrattuna 1990-luvun tilanteen teki poikkeukselliseksi se, että kyseessä ei ollut enää vain tiettyjen alojen taantuma vaan syvä lama ulottui koko kansantalouteen. (Sauramo & Santamäki-Vuori 1993, 137.) Työttömien määrä nousi kolmessa vuodessa noin 400 000 henkilöllä ja työttömien kokemat työttömyyskausien kestot pidentyivät huomattavasti. Vuonna 1993 lähes puolet työttömistä oli ollut työttömänä yli puoli vuotta. (Sauramo & Santamäki-Vuori 1993, 138–139.) Työttömäksi jääneillä ei enää ollut varaa kuluttaa, joten yrityksiä tuotteille ja palveluille oli entistä vähemmän tarvetta. Syöksykierre oli valmis. Talous haluttiin saada takaisin raiteilleen, ja keinoksi nostettiin kulutuksen lisääminen. Siksi jokaisella työllisyyttä edesauttavalla toimella, myös työosuuskunnilla, oli roolinsa laman taittamisessa.

4. Kansanomainen taloudellinen yhteistoiminta Suomessa

Kaikissa kulttuureissa tunnetaan kansanomainen työmuoto, jonka tunnusomaisena piirteenä on yhteisöllinen työsuoritus. (Knuutila 1985, 362; Kallio & Laakkonen 1972, 55.) Näin on ollut myös suomalaisessa kansankulttuurissa. Suomessa taloudellinen yhteistoiminta on ollut tarpeen kolmesta syystä. Joko toiminnan pohjana oleva maa- tai vesialue ja siten myös sen anti on ollut yhteinen, työhön tarvittava työvoima tai pääoma on ollut niin suuri, ettei siihen ole voitu vastata yhden talouden voimavaroin (Aaltonen 1980, 269), tai työ on pitänyt saada valmiiksi ajallisesti ripeään tahtiin (Bringeus 1986, 179). Yhteistoiminnan merkitys on korostunut erityisesti vaikeina aikoina. Esimerkiksi talvi- ja jatkosodan aikana sekä niitä seuranneena pula-aikana keskusjohdon kansanperinteestä kriisiajan toimintamalliksi nostamasta talkootoiminnasta kehkeytyi yhteen hiileen puhaltamista kuvaavan ideologian ilmentymä. (Räsänen 1989, 24.)

Työosuustoiminnan voi nähdä jatkumona kansanomaiselle taloudelliselle toiminnalle, sillä molemmissa pääoma syntyy ihmisten osaamisesta ja tavoitteena on ihmisten halu työllistää itse itsensä. (Troberg 2005, 453.) Ilmar Talven mukaan osuuskunnat ovat olleet osa suomalaista agraaria yhteiskuntaa 1880-luvulta lähtien. Maatalouden koneellistumisen myötä maanviljelijät perustivat osuuskuntia koneiden ja työkalujen ostamiseksi. Löyhä liittouma ei enää riittänyt, sillä puimakoneiden, sirkkelisahojen, pärehöyliä ja kotitarve-myllyjen kaltaisten kalliiden koneiden ostamiseksi joukon oli järjestäydyttävä juridiseksi oikeushenkilöksi. (Talve 1990, 219.) Yhteistoimintapyrkimysten takana oli suuria murroksia kuten maatalouden siirtyminen markkinatuotantoon, kulutuksen kaupallistuminen ja kasvu sekä suomalaiskansallisten voimien nousu talouselämässä. Varsinaiseen vauhtiin osuustoimintaliike pääsi vuonna 1901, kun Suomi sai osuustoimintalain. (Mauranen 1987, 177.)

Työosuuskuntia on perustettu erityisesti taloudellisten kriisien vallitessa, työttömyyden uhan kasvaessa sekä teknologisten muutosten ja työn rationalisoinnin kausina sekä sosiaalisten muutosten aikana. (Laakkonen & Laurinkari 1990, 124.) Ennen 1970-luvulla alkanutta uusosuustoiminnallista liikettä työosuuskunnat koettiin täystyöllisyyden valtaamissa hyvinvointivaltioissa lähes tarpeettomiksi. Työosuustoiminta nähtiin tuolloin lähinnä köyhimpien maiden yritysmuotona (Karjalainen 1996, 3). Uusi nousu koettiin 1970- ja 1980-luvuilla uusosuustoimintana. Toiminnan vauhdittajana oli reilu vuosikymmen aiemmin koettu poliittinen, yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen muutos, joka teki tilaa vaihtoehto-organisaatioille. (Pättiniemi 1994, 7.)

5. Työosuustoiminta Suomessa

Suomen ensimmäiset työosuuskunnalliset yritykset perustettiin 1880-luvulla. Helsinkiläiset kirjansitojaoppilaat perustivat oman osuuskuntansa 1884, vuosikymmenen vaihteessa innostus levisi käsityöammattilaisten keskuuteen. (Teräs 1989, 318.) Nimitys oli tuolloin tuottajaosuuskunta, mutta yritysten toimintaa ohjaavat määräykset ja periaatteet sekä yrityksen toimintatavat vastaavat täysin nykyistä työosuustoimintaa. Teräs on nähnyt tuottajaosuuskunnan ja työosuuskunnan välillä eron ideologiassa. Kun tuottajaosuuskunnat rakentuvat eräänlaisena vastapainona kapitalistiselle yritysmaailmalle johtoajatuksenaan se, ettei osuuskunta saa alistaa ketään, työosuuskunnassa arvot nojaavat kapitalismiin (TYKL/spa/538), ja sen myötä sosiaaliset näkökohdat joutuvat väistymään talouden ehdolla tehtävien ratkaisujen edessä.

Suomessa työosuuskuntien perustamishankkeet pysyivät haparoivina vuoden 1905 suurlakkoon saakka. Sen nostama voimaintunto purkautui myös osuuskuntainnostuksena (Teräs 1989, 320). Tuottajaosuuskuntia perustettiin erityisesti käsityöaloille. Esimerkkeinä niistä voi mainita kultaseppä-, puuseppä-, sorvaaja-, kaakelityöntekijä-, suutari-, kirjapaino- ja myllyosuuskunnat. Voimakkaimpia tuottajaosuuskuntia olivat satamaosuuskunnat.¹

1900-luvun alun taloudellisen taantumana aikana todellisuus nousi työosuustoimintaa vastaan. Tuottajaosuuskunnat joutuivat luopumaan osuustoiminnan periaatteisiin kuuluvasta kaikille avoimesta jäsenyydestä turvatakseen jäseniksi jo liittyneille riittävä työmäärä yleisen työttömyyden kasvaessa. Niiden oli myös pakko luopua mallityöntekijän asemasta. (Teräs 1989, 336 ja 338.) Palkkoja heikennettiin ja työoloja kiristettiin, jolloin työosuuskuntien etu muihin yrityksiin nähden koettiin vähäiseksi. (Markkola 1987, 23.) Työntantajryhmien kova painostus ja pääomien puute hävittivät työosuuskunnat täysin. (Markkola 1987, 37.) Jo ennen vuoden 1918 sodan syttymistä talouden kiristyminen vei pohjan työosuuskunnilta. Niillä oli valittavanaan kaksi reittiä: ne joko muuttuivat yksityi-

1 Ks. Kari Teräksen (1989) artikkeli Vihassa ja veljeydessä. Työosuuskuntien ammattiyhdistysten suhteet Turussa 1900-luvun vaihteessa.

siksi osakeyhtiöiksi tai tekivät konkurssin. (Teräs 1989, 343.) Vain harvat onnistuivat toimimaan vaikeiden aikojen läpi, muutamat satamaosuuskunnat onnistuivat sinnittelemään 1950–1960-luvuille saakka. (Markkola 1987, 22.)

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa koettiin laimea työosuuskuntien nousuyritys. Maahan perustettiin muutamia työosuuskuntia, mutta ne eivät löytäneet jalansijaa muiden yritysmuotojen rinnalta. Teollistumisen myötä Suomessa tarvittiin suuria pääomia, ja siinä yhteisyrityksiä koettiin vieraaksi. Osuustoiminnallista yrittämistä jarruttivat myös perinteinen työnantaja–työntekijä-asetelma ja ammattiliittojen voimistuminen. Työläisen rooliin ei katsottu kuuluvan yrittäminen. (Troberg 1997, 12.)

Vuonna 1972 osuustoimintatutkijat Urpo Kallio ja Vesa Laakkonen totesivat, että maassamme ei ollut toiminnassa yhtään tuotanto-osuuskuntaa. (Kallio & Laakkonen 1972, 14.) Vuonna 1988 Suomessa toimi 18 työosuuskuntaa. Ne kaikki olivat pieniä, yli 20 työntekijän yrityksiä joukossa oli vain neljä. Merkittävin osa 1980-luvun työosuuskunnista oli metalliteollisuuden ja graafisen teollisuuden yrityksiä, mutta joukossa oli myös puu- ja kiviteollisuusalan, talonrakennuksen, kuljetusalan ja palvelutuotannon työosuuskuntia. (Markkola 1987, 44.)

Suomessa pohjaa kasvulle loi osuustoimintainstituutin perustaminen vuonna 1992 ajankohtana, jolloin osuustoiminnan orastava laajeneminen leimattiin vielä ääriyhmien tai vaihtoehtoidealistien puuhailuksi. (Aalloilla 1994, 1.) Todellisen rynnistyksensä työosuuskunnat aloittivat Suomessa vuonna 1993. Uusosuustoimintaprojektin nimissä yrittämismuotoa Suomessa esitellyt Pekka Pättiniemi totesi syyskuussa 1994, että Suomessa on noin 20 työosuuskuntaa. Perusteilla oli tuolloin noin 30 uutta työosuuskuntaa. Kansainvälisessä vertailussa luku oli vähäinen. Esimerkiksi Englannissa osuustoiminnan uusi aalto oli tuottanut jo 1 300 työosuuskuntaa, Ranskassa työosuustoimintaa harjoitettiin 1 425 työosuuskunnassa, Italiassa 5 500 työosuuskunnassa. (Pättiniemi 1994, 4.)

Useat valtiot ovat nähneet työosuustoiminnan keinona kohentaa työllisyyttä. Ruotsissa yritysmuoto on nähty myös keinona muokata palvelurakennetta uuteen malliin. Palvelusektorin karsiminen ja yksityistäminen ovat pakottaneet Ruotsin etsimään uusia palvelujen tuottajia ja siksi uusosuustoiminta on kasvanut länsinaapurissa Suomea voimakkaammin. (Pättiniemi 1994, 5.) Työosuuskunnat nähtiin myös keinoksi elävöittää hyvinvointiyhteiskuntaa sekä demokratisoida työelämää. (SOU 1991, 1.) Uusosuustoiminnassa nähtiin vaihtoehtoisen toiminnan mallina jotain samaa kuin poliittiseksi päätöksenteoksi kasvaneessa vihreässä ajatusmaailmassa. (Tauriainen 1984, 11.)

6. Syyt suomalaisten työosuuskuntien syntyyn

Eri puolilla maailmaa työosuuskuntia on perustettu erityisesti taloudellisten kriisien vallitessa, työttömyyden uhan kasvaessa sekä teknologisten muutosten ja työn rationalisoinnin kausina sekä sosiaalisten muutosten aikana. (Laakkonen & Laurinkari 1990, 124.) Yritysmuodon kultakausia elettiin Yhdysvalloissa laman aikana 1930-luvulla sekä Ranskassa ja

Saksassa maailmansotien jälkeen. Uusi nousu koettiin 1970- ja 1980-luvuilla uusosuustoimintana. Toiminnan vauhdittajana oli reilu vuosikymmen aiemmin koettu poliittinen, yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen muutos, joka teki tilaa vaihtoehto-organisaatioille. (Pättiniemi 1994, 7.) Työosuustoiminnan voi nähdä jatkumona kansanomaiselle taloudelliselle toiminnalle, sillä molemmissa pääoma syntyy ihmisten osaamisesta ja tavoitteena on ihmisten halu työllistää itse itsensä. (Troberg 2005, 453.)

Suomessa työttömien omaehtoisen työllistymisen siemenenä voi nähdä työpankkitoiminnan. (TYKL/spa/539, 3,10–5,00.) Kirkkonummen ja Siuntion työttömien yhdistys oli perustanut vuoden 1993 alussa työpankin, jonka kautta työvoimaa tarvitsevat yritykset saivat tietoja esimerkiksi remonttiavuksi ja yksinkertaiseen urakkatyöhön valmiista työttömistä. Työpankin kautta syntyi kolmen kuukauden aikana pari sataa työkontaktia, joista osa johti vakinaiseen työllistymiseen. Työn kirjo oli laaja juttuseurasta valkosipulinletitykseen ja remontointiin. (TYKL/spa/539, 5,32–5,50.) Kysynnän kasvu pakotti työttömät miettimään, miten toiminta voidaan järjestää pysyvämmälle ja lain vaatimalle pohjalle. Suomen ensimmäistä uuden aallon työosuuskuntaa perustamassa ollut Voitto Aaltonen kertoo seuraavassa työosuustoiminnan synnyn kohtalon hetkistä:

Työttömien yhdistyksen piirissä ei katsottu perään tapahtuiko ne [työpankin työt] harmaana vai muuna, me oltiin vain kohtaamispankki... (TYKL/spa/539, 6,50–7,08.)

Sit rupes tuleen ongelmaksi simmonen, et moni keikka meni ohi suun. Oli vähän hiukan isompaa remonttia, ja muita, mut kun työn tarvitsija, se yksityinen, se viittinyt ruveta säheltämään sotumaksujen kanssa ja veronpidätysten kanssa, se olis halunnu selkeen laskun maksaa. Se melkeen tilas jostain firmasta sen. – – sillon rupes paikat syhyttämään: – – ruvettaisko työttömien yhdistyksen kautta – – Siellä yhdessä kokouksessa mä toin, että tämmösenä osuuskuntana, työosuuskuntana tämmönen olis ihan mahdollista. Joo, sitä vois ajatella. (TYKL/spa/539, 8,00–11,24.)

Suomen uuden aallon työosuustoiminnan keskeisenä innovaattorina voikin pitää Kirkkonummen ja Siuntion työttömien yhdistystä ja siellä erityisesti Voitto Aaltosta. Työosuuskunnan valikoituminen yritysmuodoksi oli pitkälti sattumaa. Aaltonen oli perehtynyt jo aiemmin osuustoimintaan ollessaan mukana perustamassa matkailuyritysten yhteismarkkinointia hoitavaa Kuninkaantien Kievariosuuskuntaa sekä Eko-pankkia. (TYKL/spa/539, 0,12–2,06.)

Lähdettiin siitä että tää on meille työkalu, siinä ei osuuskunta [yritysmuotona merkinnyt]. Se oli paras työkalu, mitä me keksittiin, se mahdollisti juuri tän: säilyttää työttömyysturvansa ja on silti yrittäjä. Se oli tän pointti, mahdollisti niin sanotun ylösnousun. (TYKL/spa/539, 44,39–45,20.)

Toiminta lähti liikkeelle Aaltosen junailemalla Kansan Sivistystyön Liiton (KSL) kurssilla, jonne saapui 50 henkilöä. Päivän kestäneen kurssin tuloksena päätettiin perustaa osuuskunta. (TYKL/spa/539, 12,50–14,20.) Mukaan pääsivät kaikki halukkaat. Tästä

muodostui työtä vuokraaville monialaisille osuuskunnille yksi ominaispiirre. Työosuuskunnan tarjoaman palvelun laajuutta ei sanellut päätetty suuntaus vaan mukaan lähteneiden ammattitaito.

Aktio on mainoslehtisessään kiteyttänyt työosuuskunnan tarkoituksen ja toimintatavat:

Työosuuskunnan tarkoituksena on aikaansaada työtilaisuuksia jäsenilleen, tekemällä työ- ja urakkatarjouksia ja sopimuksia varsinaisen työnantajan kanssa osuuskunnan nimiin. Osuuskunta hoitaa varsinaisen palkkojen maksatuksen työllistetyille jäsenilleen, verojen ennakoidätyksen, tarvittavat vakuutus- ja sosiaaliturvamaksut, ja kaikki muutkin työnantajalle kuuluvat kulut, maksut ja ilmoitukset sekä ALV:n. Siten jokainen jäsen on osuuskuntaan nähden työkohtaisessa työsuhteessa niin kauan kun työn tekeminen edellyttää ja joista palkkaa maksetaan vain myydyistä työsuorituksista ja välttämättömistä oman toiminnan työtehtävistä. Olenaista on, että jäsenen liittyessä osuuskunnan jäseneksi ja sopiessa ”työsuhdetta” työosuuskunnan kanssa, hän ei menetä työmarkkinaperusteista työttömyysturva- ja sosiaalisia oikeuksiaan. (Uudenmaan Työosuuskunta Aktio, esite.)

Monet muiden työosuuskuntien johtohenkilöt nimesivät kirkkonummelaisen Aktion malliksi, jonka pohjalta oma toimintatapa käynnistettiin. (esim. TYKL/spa/536: 201, 16; TYKL/spa/536: 207, 1; TYKL/spa/536: 208, 1.) Työosuuskuntaa markkinoitiin uudenaikaisena työllistymisen muotona erityisesti työttömien yhdistyksien kautta. Työosuustoiminnan levittäytymisessä ympäri Suomen näkyikin vahvasti Matti Räsänen toteamus kulttuurin välittymisestä nykyaikana: maantieteellistä levinneisyyttä merkittävämmäksi on noussut sosiaalinen levinneisyys. (Räsänen 1978, 196.) Yritysmuoto levisi tietyn ryhmän – työttömien – keskuudessa. Nekin työosuuskunnat, joissa malliksi ei nimetty Aktiota, nimesivät esikuvakseen työosuuskunnan, joka oli lainannut toimintamallinsa Aktiolta. Vain pari osuuskuntaa syntyi täysin itsenäisesti, irrallaan Aktiosta tai sen seuraajista. Kauniaiisiin perustetun Hyvinvointiosuuskunta Kamomillan lähtöpisteenä oli havahtuminen hoivapalvelujen tarpeeseen (TYKL/spa/536:1), riihimäkeläinen Osuusjakelu syntyi irtisanomisuhasta (TYKL/spa/536: 203, 1). Aktiossa todentuu muutamasta poikkeuksesta huolimatta Kari Inkisen luonnehtima diffuusiokeskus (Inkinen 2000, 20), josta innovaatio lähti leviämään ympäristöön.

Työosuuskuntien kehittymisen kannalta elintärkeäksi muodostui työministeri Ilkka Kanervan ja työministeriön ylitarkastajan Pasi Järvisen 14. 12. 1993 Työosuuskunta Aktiolle antama lausunto, jonka mukaan ”työministeriö katsoo, ettei osuuskunta Aktion jäsenyys ole esteenä työttömyyspäivärahan maksamiselle. Oikeutta päivärahaan ei luonnollisesti ole ajalta, jolloin jäsen on työsopimussuhteessa osuuskuntaan.” (Työministeriön kirje dnro 8743/414/93 TM.) Työministeriön kanta mahdollisti siten työosuustoiminnassa mukana oleville ositetun päivärahan (IAET-informaatio 1999) ja sen tiedon innoittamana Kirkkonummella ja sen lähikunnissa kiinnostus työosuuskuntaan liittymiseen kasvoi voimakkaasti.

Työosuustoimintaa tutkineen Kaarlo Markkolan mukaan työttömyys ei olisi edes tärkein syy osuuskuntien uuteen nousuun. Hänen mukaansa ihmiset eivät koulutuksen

lisääntymisen ja työn arvostuksen muuttumisen myötä enää olleet kiinnostuneita työn välinearvosta vaan tärkeämmäksi koettiin itsensä toteuttamisen mahdollisuus. Vaihtoehtoliikkeiltä oli samaan aikaan opittu tapa tarttua omatoimisesti asioihin. Markkola näkikin työosuustoiminnan taustalla ihmisten halun vaikuttaa omaan elämäänsä. (Markkola 1987, 29.) Kokoamani aineisto ei Markkolan väitettä todenna ainakaan tietoisena ratkaisuna.

Joukkotiedotusvälineet toimivat alkuvaiheessa työosuustoiminnan diffuusiokanavana. Kyselyyni vastanneista 29 prosenttia ilmoitti saaneensa tiedon työosuustoiminnasta lukemalla lehtiä. Toiseksi yleisin tapa tiedon levittämisessä oli perinteinen kertominen, 25 prosenttia ilmoitti kuulleen työosuustoiminnasta tuttavaltaan. 11 prosenttia kuuli asiasta työllisyyskurssilla, seitsemän prosenttia työvoimatoimistosta ja kuusi prosenttia täydennyskoulutuksessa. 15 prosenttia ei kertonut erityistä lähdettä vaan ilmoitti olleensa perustamassa työosuuskuntaa. Muina tiedonlähteinä olivat aikuiskoulutus, infotilaisuudet, työttömien yhdistykset, uusosuustoimintaprojektin tapahtumat, kaupungin tiedotus, kirje, ammattiliiton tiedotuskirje tai televisio.

Valtiolla oli laman synkimmässä vaiheessa intressi tukea työosuustoimintaa. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö arvioi tuolloin, että yksi Suomen selviytymisen strategia on nojautuminen yhteisöllisiin tulevaisuuden ratkaisuihin. Tavoitteena oli muun muassa elävien yhteisvastuuta kantavien yhteisöjen aikaansaaminen. Pitkäaikaistyöttömyyden ratkaisussa oltiin halukkaita hyödyntämään työttömien keskuudessa voimistunutta oma-aloitteisuutta. (Roivas 1995, 20.) Pian Aktion perustamisen jälkeen valtio, kunnat sekä vuoden 1995 voimaan tulleen Suomen EU-jäsenyyden myötä erilaiset hankkeet palkkasivat projektihenkilöitä levittämään tietoa työosuustoiminnasta ja osuuskunnan perustamisesta eri puolilla Suomea. Koko toiminnan lähtökohta muuttui. Kun alussa työosuuskunnat syntyivät työttömien omasta aloitteesta, vuodesta 1994 lähtien niiden perustamiseen on kannustettu keskusjohtoisesti. Omia projektejaan ovat perustaneet myös Valtakunnallinen uusosuustoimintaprojekti, KSL ja yliopistojen täydennyskoulutuskeskukset. (Karjalainen 1995, 9.) Projektien merkitys näkyy siinä, että menestyksekkäimmät osuuskunnat ovat saaneet alkunsa vahvan valmistelun, usein yhteisen koulutusjakson, pohjalta. (Troberg 2005, 454.) Vuonna 1994 KSL julkaisi ensimmäisen työosuustoiminnan perustamisoppaan, Pekka Pättiniemen kirjoittaman teoksen *Yritetään yhdessä. Uusosuustoiminnan opas*.

7. Työosuuskuntien kaksi tyyppiä

Työosuuskuntia on jaettu ryhmiin monin eri tavoin. Minä käytän työosuuskuntien alkuvaiheen mukaista karkeaa jakoa työvoimaa vuokraaviin osuuskuntiin sekä liikeyritysmäisesti toimiviin työosuuskuntiin. Yritysmäisissä työosuuskunnissa työntekijöille maksetaan kuukausittain sama palkka, työtä vuokraavissa osuuskunnissa palkka vaihtelee kuukausittain tehdyn työpanoksen mukaan. (TYKL/spa/536: 200, 4.)

1990-luvun alussa kasvoi vahvasti nimenomaan työvoimaa vuokraava työosuustoiminta. Siinä jäseniksi pääsevät kaikki halukkaat, kun yritysmäisessä työosuustoiminnassa

jäsenten valinnassa ollaan tarkempia. Syy selittyy tyyppien erossa: työtä vuokraavassa osuuskunnassa päävastuu työtehtävien hankkimisesta oli jäsenellä itsellään, vajaatyöllisyys ja sitä kompensoiva ositettu päiväraha² hyväksyttiin toiminnan reunaehdoiksi. Yritysmäisessä mallissa tavoitteena on täystyöllisyys ja yrityksen toimitusjohtajaksi nimetty henkilö kantoi suurimman vastuun työtehtävien hankkimisesta. Työtä vuokraavaan osuuskuntaan verrattaessa tämä muoto muistuttaakin osuuskunnassa työssä olevan jäsenen kannalta pelkistetymmin perinteistä palkkatyötä.

Jäsenen suhde työtä vuokraavaan työosuuskuntaan on sitoutumisasteeltaan usein yritysmäistä mallia heikompi. Työtä vuokraavissa osuuskunnissa hyväksytään avoimesti se, että joku rakentaa asiakasverkkonsa osuuskunnan kautta ja lähtee sen jälkeen itsenäiseksi yrittäjäksi.

Se kynnyshän on melko korkea lähteä yrittäjäksi, tää on tavallaan pehmeä lasku siihen koko systeemiin. (TYKL/spa/536: 214, 9.)

Tässä voi olla niinkun normaali palkallisena, siinä sitten yritystoimintaa, mitä hän haluaa sitten harjoittaa. Jos näkee, että hän on niin pitkällä, että hän voi starttirahaa hakea, voi liittää [osuuskunnassa hankitun asiakaskunnan] omaan kuvioon. (TYKL/spa/536: 213, 9.)

Tyypillisimmillään työtä vuokraavilla osuuskunnilla ei ole määritelty jäsenistön enimmäismäärää. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että yli 50 henkilön työosuuskunta on hankala hallinnoida. Keinoksi on otettu osuuskunnan jakaminen lohkoihin. Toisaalta muodon valtti on ollut monipuolinen ammattitaito.

Ilman että joudutaan heti solmiin työsuhteita, porukassa on monta eri ammattilaista. Se on rikkaus. (TYKL/spa/536: 201, 19.)

Yritysmäisesti toimivan osuuskuntamallin kasvutahti oli 1990-luvun alussa työtä vuokraavaa työosuuskuntaa huomattavasti maltillisempi. Syynä voi nähdä työosuuskuntatyyppien erilaisen luonteen. Kun työtä vuokraavassa työosuuskunnassa jäsenille riitti pätkätyö ja niiden kautta hiljalleen kasvavat ansiot, yritysmäisessä työosuustoiminnassa tavoitteena oli jäsenten täystyöllisyys mahdollisimman nopeasti. Laman aikana täystyöllisyyden saavuttaminen oli kuitenkin hankalaa, joten aikakausi tuki paremmin pätkätyöt hyväksyvää työn vuokraustoimintaa. Taloudellisen tilanteen muutos käänsi mallien suosion päinvastaiseksi. Nousukauden myötä työtä vuokraava työosuustoiminta kutistui, mutta yritysmäisesti toimiva työosuuskunta on vakiinnuttamassa asemaansa nykyaikaisena yritysmuotona.

---

2 Myöhemmin termi muuttui ”sovitelluksi päivärahaksi”.

8. Työosuustoimintaa vauhdittaneet ja hidastaneet tekijät

Vuonna 1993, juuri työosuuskuntien syntyäällön alla, Suomessa poistettiin viisi vuotta aiemmin voimaan tullut työllisyyslaki, joka pakotti valtion tai kunnan velvoitetyöllistämään vähintään vuoden työttömänä olleen henkilön. (Ritakallio 1994, 37.) Muutosta perusteltiin sekä järjestelmän kalleudella että epätarkoituksenmukaisuudella. (Urponen 1994, 253.) Velvoitetyöllistämisen jälkeen ihmisten itsensä oli otettava entistä suurempi vastuu työllistymisestään. (Heikkilä & Vähätalo 1994, 301.) Omatoimisuus oli tarpeen, sillä tutkimusten mukaan lamankin oloissa työttömyys päättyi useammin työntekijän oman toiminnan kuin työvoimapolitiittisten tukitoimien ansiosta. (Koistinen 1994, 48.) Moni ymmärsi jo laman aikana, että vaikka lama joskus loppuu, sen synnyttämät ongelmat työvoimamarkkinoilla eivät lopu samanaikaisesti. (Sauramo & Santamäki-Vuori 1993, 132.) Työttömien olikin etsittävä uusia keinoja ylläpitää ammattitaitoaan ja kilpailukykyään työmarkkinoilla. Yksi keino oli työosuustoiminta. Valtion apuun luotti harva. Kyselyn väitteen ”En usko, että saisin työtä työvoimatoimiston kautta” kanssa täysin samaa mieltä oli 38 prosenttia ja osittain samaa mieltä 27 prosenttia vastaajista. Vain 22 prosenttia vastaajista luotti edes osittain työvoimatoimiston kykyyn löytää työttömälle työpaikka. Ammattitaidon ylläpito ja kohentaminen nousikin yhdeksi työosuuskuuntiin liittymisen syyksi.

Pelko työtöiden laskusta kalvaa mieltä. (TYKL/spa/537: 002.)

No, tavoitteitahan [työosuuskunnalla] on. Sanotaan ensimmäinen, että saadaan jäsenistö aktivoitua ja jäsenistön valmiuksia kohotettua niin, että tämmönen työtön on valmis ottamaan töitä vastaan kun semmosta löytyy. (TYKL/spa/536: 207, 2.)

Meillä oli se, että säilyttäis ammattitaidon. Sais edes vähän töitä, että pysyis edes jollakin tavalla ajan tasalla. (TYKL/spa/539, 34,25–34,50.)

Työosuustoiminta onnistui osin tavoitteessaan jo alkutaipaleellaan. Yli puoli vuotta toimineet työosuuskunnat olivat työllistäneet 40–80 prosenttia jäsenistään vähintään keran. (Karjalainen 1995, 12.) Kyselyyni vastanneista 50,6 prosenttia oli saanut jäsenyytensä aikana joko pidempikestoisen tai vain muutaman tunnin mittaisen työjakson. Työjaksot painottuivat selvästi lyhyisiin, jopa vain parin tunnin mittaisiin työpätkiin, mutta muutama jäsen oli saanut työosuuskunnan kautta useamman kuukauden mittaisen työjakson, muutamalle se oli väylä takaisin perinteiseen työelämään. 49,4 prosenttia vastanneista ei ollut saanut työosuuskunnan kautta edes lyhyttä työtehtävää. (TYKL/spa/536: 201, 13.)

Rajuimmin 1990-luvun alun työttömyys koetteli rakennusalalla työskennelleitä. 1990-luvun alun Suomessa riski jäädä työttömäksi oli rakennustoiminnassa 2,5-kertainen verrattuna keskivertokansalaiseen, talonrakennusalalla riski kohosi jopa yli kolminkertaiseksi. (Myrskylä 1993, 6.) Työosuuskunnissa sama näkyi käänteisesti. Kirvesmiehet ja muut rakennusalan työntekijät sekä eri alojen insinöörit olivat merkittävin jäsenjoukko työosuuskunnissa. Oma selkeä työttömien ryhmänsä olivat korkeasta pitkäaikaistyöttö-

myydestä kärsivät maahanmuuttajat ja pakolaiset. Esimerkiksi Suomeen entisen Neuvostoliiton maista muuttaneista henkilöistä työttömänä vuonna 1994 oli yli 50 prosenttia. Monikulttuurisen työosuuskunnan perustamiseen johtaneella kurssilla osuuskunta arvioitiin ainoaksi todelliseksi yritysmodoksi maahanmuuttajille. (Helanen 1995, 23.)

Molempien työosuuskuntamallien menestymisen kannalta olennaista on, että jäsen kokee itsensä yrittäjäksi, vaikka työvoimaviranomainen ei hänelle sitä statusta määrittelekään.

Mä sanoisin, että motiivi työntekoon on ihan toisenlaista, sillonhan tulee paljon paremmin selville se, että jos olet jäsen, olet myöskin osakkaana siinä niin sanotussa yrityksessä, ja yrityshän se on. Ja mitä paremmin teet sen, sitä enemmän tulee, jos päästään siihen, maksupalautusta jäsenille. Ja just se, että siinä maine on parempi ja varmasti sitten työtä riittää, jos me tehdään hyvin se. (TYKL/spa/536: 2003, 4–5.)

Ruotsin kokemusten mukaan työosuuskunta yhdistääkin harvinaisella tavalla ihmiselle mahdollisuuden individualismiin kollektiivisessa muodossa. (SOU 1991, 7.) Sama näkyy Suomessa. Kyselyssäni väitteen ”Koen itseni yrittäjäksi” hyväksyi joko osin tai täysin 65 prosenttia vastaajista. Vain 9 prosenttia oli täysin eri mieltä väitteen kanssa.

Työosuuskuntiin vuoden 1994 loppuun mennessä liittyneiden ikäjakauma oli kyselytutkimukseni perusteella laaja. Sekä naisten että miesten joukossa nuorimmat olivat kyselyhetkellä 25-vuotiaita. Vanhimmat kyselyyn vastanneet miehet olivat 58-vuotiaita, naisista vanhin oli 53-vuotias. Naisten keski-ikä oli 39 vuotta, miehillä keski-ikä kohosi lähes 44 vuoteen. Suurin osa työosuuskuntien jäsenistä on iältään viiden vuoden sisällä keski-ikästä. Jari Karjalaisen vuoden 1995 tilanteesta tekemän tutkimuksen mukaan jäsenistöstä yli 60 prosenttia oli 36–45-vuotiaita, loppuosa jakautui suhteellisen tasan ikäryhmän molemmin puolin. Ikäjakaumassa voi nähdä merkkejä siitä, että pitkään työelämässä olleet kokivat ikäsyrrintää. Heille työosuuskunta oli ainoa keino yrittää takaisin työmarkkinoille.

Ikä on esteenä työn saamiselle. Ei kuitenkaan osuuskunnassa. (TYKL/spa/537: 013.)

Ikäjakaumassa näkyy se, että harva ikänsä vuoksi työttömyyseläkeputken päätenyt koki työosuuskunnan mielekkääksi tavaksi tehdä työtä. Myös nuoret olivat selvänä vähemmistönä. Ilmiötä voi selittää se, etteivät nuoret olleet ehtineet hankkia niin vahvaa ammattitaitoa, jota työosuuskunnan kautta työllistymisessä koettiin tarvittavan. Nuorten pieni osuus selittyy osin myös työttömyyden vaihtoehdoksi koetulla opiskelulla ja sen kautta avautuvalla uskolla omaan työllistymiseen.

Työosuuskuntiin liittyi alkuvaiheessa selvästi enemmän miehiä kuin naisia. Kyselyyni vastanneista reilu 64 prosenttia oli miehiä, vajaa 36 prosenttia naisia. Työosuuskuntien syntyvaiheessa, laman alkuvuosina miesten työttömyysprosentti oli vajaan prosenttiyksikön verran naisia korkeampi, mutta tilanne kääntyi päinvastaiseksi vuonna 1996. Työ-

osuuskunnan jäsenyydessä naisten ja miesten osuuden merkittävää eroa ei siis yksin selitä työttömyysaste. Haastateltavat totesivat, että monissa kunnissa oli säästöjen nimissä eväty työttömien lapsilta päivähoitopaikka; kyselyvastauksissa lastenhoidon järjestäminen mainittiin ositetun päivärahnan maksatuksessa olevien vaikeuksien ohella suurimmaksi työn vastaanottamista haittaavaksi tekijäksi. Pienten lasten äitien oli lähes mahdotonta osallistua työvoimaa vuokraavan työosuuskunnan palveluvalikoimassa olevaan keikka-työhön, jossa koko toiminnan pääperiaatteena oli työntekijän nopea saatavuus. Sukupuolien edustavuuden eroon saattoi olla myös muita tekijöitä, vaikka jäsenet eivät niitä osanneet esille nostaa. Yksi syy lienee työosuuskunnista kysytyn palvelun laatu. Suomalaiset olivat jo oppineet tilaamaan työvoimaltaan miesvaltaisia sähkö-, putki- ja remonttimiehen palveluksia, mutta naisvaltaisia kodin- tai kotihoitoon liittyviä tehtäviä ei vielä osattu tilata ulkopuoliselta.

Työosuuskuntien synnyn suurin syy paistaa läpi asettamani kysymyksen ”Miten koet tai koit työttömyysajan?” vastauksissa. Merkittävä osa kyselyyn vastanneista näki työttömyyden ahdistavana ja ihmisiä eriarvoistavana tekijänä.

Työttömyys on maailman pahin sairaus. (TYKL/spa/537: 004.)

On ollut ahdistavaa ja hyvin henkilökohtaisena ts. ”miksi juuri minä en saa töitä...” En osaa mieltää sitä esim. laman syyksi. (TYKL/spa/537: 050.)

Häpeällisenä. Varsinkaan iäkkäät sukulaiseni ja tuttavani eivät voi ymmärtää, etten käy töissä. Vapaa-ajanongelmia ei ole, päinvastoin on liikaakin kaikenlaista tekemistä. (TYKL/spa/537: 167.)

Noin kolmannes vastaajista näki työttömyydessä myös positiivisen sävyn.

Kasvattava elämänvaihe. Mahdollisuus ajantasaistaa ja laajentaa osaamistaan ja taitojaan kouluttautumalla. Pääasiassa myönteinen kokemus, tarjosi avoimen oven irrottautua vanhoista, jo rutiineiksi tulleista kuvioista. (TYKL/spa/537: 014.)

Pelkoa, että joudun lopullisesti ulos työelämästä. Toisaalta vapautta: mahdollisuutta kehittää itseäni. (TYKL/spa/537: 022.)

Aluksi se oli tavallaan helpotus, kun kireäksi mennyt työympäristö purkautui. Kun olen vuosien kuluessa havainnut, että yli 50-vuotias ei kelpaa enää työelämään, on se osittain tehnyt turhauttavan olon. Yritän silti pysyä kehityksessä mukana. (TYKL/spa/537: 097.)

Mahdollisuus työttömyyskorvaukseen nousi paikoin toiminnan esteeksi. Esimerkiksi Kiuruvedellä pohdittiin työosuuskunnan perustamista, mutta toimintamuodoksi valittiin muu verkottuminen. Työttömien yhdistyksen sihteerin Matti Komulaisen arvion mukaan työosuuskuntien heikkoutena on se, etteivät työosuuskunnan jäsenet sitoudu toimintaan täysipainoisesti, koska he säilyttävät työttömyysturvan. (TYKL/spa/538.)

Väittämän ”Työosuuskunta on minulle tärkeä työyhteisönä” kanssa täysin tai jokseenkin samaa mieltä oli 47 prosenttia kyselyyn vastanneista. Kantaansa ei osannut määrittellä 26 prosenttia. Vain viisi prosenttia vastaajista oli täysin eri mieltä väitteen kanssa.

Aiemmin työ on minulle merkinnyt pääasiassa tuloa, jolla saa menonsa katetuksi. Työni täällä työosuuskunnassa on nyt merkinnyt paljon muutakin. Saa henkisesti kasvaa, oppia uusia asioita, olla erilaisten ihmisten kanssa tekemisissä. Mielekästä. (TYKL/spa/537: 131.)

Työosuuskunnat ovat joutuneet taistelemaan myös muiden yritysten ennakkoluuloja vastaan. Kilon Osuus-Auto sai alkuvaiheessa vastaansa syytöksiä hintojen polkemisesta. Kilpailijat yrittivät jopa estää liikennelupien myöntämisen osuuskunnalle. (TYKL/spa/536: 200, 7–8.) Useissa haastatteluissa tuli ilmi muiden yrittäjien kokemana pelko epäterveestä kilpailusta. Kirkkonummella kokemukset olivat toisenlaiset. Voitto Aaltosen mukaan yritykset olivat tyytyväisiä voidessaan ottaa vastaan suurempia tilauksia, kun ne ovat tienneet saavansa kiireapua osuuskunnasta. (TYKL/spa/539, 1.30,35–1:31,00.)

9. Yhteiskunnan muutos tuki työosuuskuntia

Lama muutti suomalaista yhteiskuntaa. Suomen talous ei laman jälkeen palannut ennalleen. Uudet työpaikat syntyvät uusille aloille. Maa- ja metsätaloudessa ja julkisella sektorilla tarvittiin aiempaa vähemmän työntekijöitä, kasvuun lähtivät yksityisten palveluelinkeinojen työpaikat. (Kiander 2001, 67.) Lamassa nähtiin myönteinenkin sävy: schumpeterilaisen näkemyksen mukaan lamakaudet tervehdyttävät talouksia ja luovat tilaa uusille yrityksille ja innovaatioille. (Kiander 2001, 68.)

Kari Inkinen on todennut innovaation yhdeksi tunnuspiirteeksi, ettei sille ole ollut etukäteen tiedossa kysyntää (Inkinen 2000, 98). Työosuuskunnan tarjoamalle palvelulle kysyntää oli, mutta sellaisen tuottamiseen ei oltu aiemmin miellettyä työosuuskuntaa. Työnantajilla on tarve joustavampaan työn teettämismuotoon. Jo laman aikana tutkijat ennakoivat, että pitkäaikaisista työsuhteista siirrytään lyhytkestoisempiin keikkahommiin, jolloin työtä voidaan teettää silloin, kun sitä on, eikä takuuta täystyöllisyydestä anneta. (Aho 1992, 407.) Työosuuskunta täytti tarpeen mahdollisimman vähällä paperityöllä. Työosuuskunnat pyrkivätkin löytämään paikkansa muiden yritysten tyhjäksi jättämistä kohdista.

Tällä hetkellä yritykset ei oo hirveen innokkaita palkkaamaan työntekijöitä, ne haluu ostaa sen mieluummin ulkopuolelta. Mut sit tälle asiakasyritykselle ei oo meidän omien kokemusten mukaan yhtään mitään merkitystä sillä, että kun hän ostaa sen työn tai palveluksen, että onko se osakeyhtiö, työosuuskunta, kunhan se on toimiva yritys, jolta se voi ostaa, ja me koetaan, että me mennään semmoseen saamaan, että monet yritykset ei ehkä haluakaan tehdä niin pieniä projekteja, joita me tehdään. (TYKL/spa/536: 211, 9.)

Suomessa työosuuskunnat on nähty keinona yhdistää vapaan markkinatalouden periaatteet huolenpidon etiikkaan. Pehmeiden arvojen osuuskunta on koettu vastapainoksi kovien arvojen osakeyhtiölle. (Asunta 1995, 9–11.)

Minua kiinnosti vapaaehtoinen, joustava tapa tehdä työtä, ”projektityöntekijöistä” tuntui olevan heikossakin työllisyysilanteessa kysyntää. (TYKL/spa/537: 014.)

Tekemäni kyselyn mukaan osuuskuntien jäsenten toiveet ovat silti yhä perinteiset. Väitteen ”Jos minulle tarjottaisiin oman ammattialani vakituista työsuhdetta perinteisenä palkkatyöntekijänä tehtäväksi, ottaisin työn vastaan heti” hyväksyi täysin 76 prosenttia vastaajista ja osittain 10 prosenttia vastaajista. Vain kahdeksan prosenttia oli joko kokonaan tai osittain eri mieltä väitteen kanssa. Loput vastaajista eivät ottaneet asiaan kantaa.

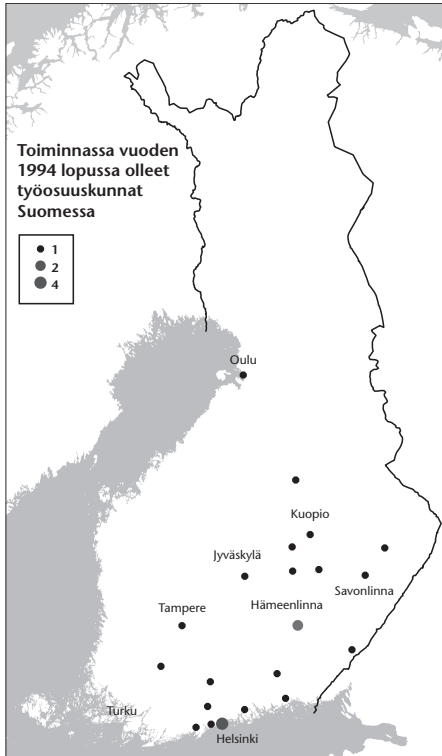
Uudentyyppiseen, joustavampaan työntekomalliin ei löytynyt suurta halukkuutta. Väitteen ”Työosuuskunnassa minua kiehtoo mahdollisuus olla vain silloin tällöin töissä” torjui joko kokonaan tai täysin 55 prosenttia vastaajista. 14 prosenttia ei osannut sanoa kantaansa, 21 prosenttia oli osittain väitteen kanssa samaa mieltä. Vain joka kymmenes koki mahdollisuuden rajoittaa omaa työntekoaan osuustoiminnallisen yrityksen kautta houkuttelevaksi. Haastatteluissa ilmeni toisenkinlaisia tuntoja.

Innala sanoi, että hei, projektit ovat tulevaisuuttamme. Tämähän on kiva toimeksianto. Aina panostaa kaikki energia siihen mitä on tekemässä, tekee parhaansa ja menee taas akkuja lataamaan syrjään vähäks aikaa eli sehän on ihan ihanteellista. (TYKL/spa/536: 204, 14.)

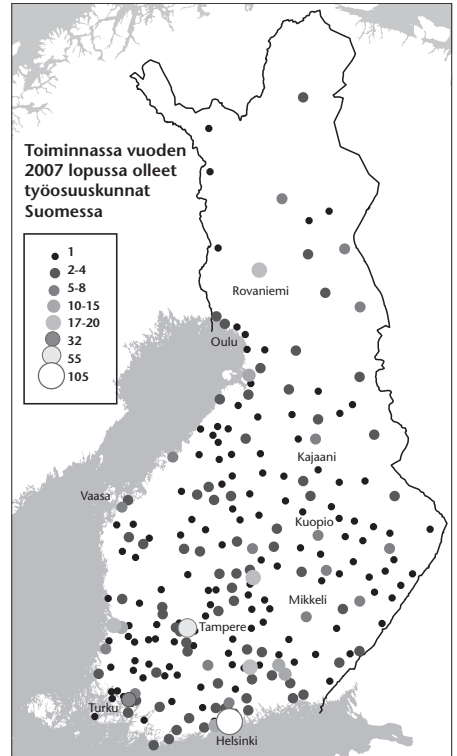
10. Työosuuskuntien tulevaisuus

Työosuuskuntien merkitys laman taittajina on numeroita suurempi. Kansainvälisissä vertailuissa työosuuskunnat on nähty korkeintaan paikallisesti tai toimialakohtaisesti merkittävänä työllistäjinä. Työosuuskuntien anti on paljon suurempi kuin sieltä saadut markat ja eurot. Työosuuskunnat antoivat laman aikana ihmisille toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Ne loivat uskoa siihen, että omalla toiminnallaan voi vaikuttaa.

Työosuuskuntien määrän kasvuvauhti on laantunut alkuvuosien kiihkosta. Pellervo-Seuran kokoamien tietojen mukaan vuonna 1994 Suomeen perustettiin 26 uutta työosuuskuntaa (TYKL/spa/538; Karjalainen 1995, 7), vuoden 2004 lopussa yli 1 400 uusosuuskunnasta yli puolet oli työosuuskuntia, vuoden 2007 lopussa toimivien työ-, palvelu- ja asiantuntijaosuuskuntien määrä oli yhä samoissa lukemissa (<http://www.pellervo.fi/wuokko/okunnat/index.htm>). Työosuuskunnat ovat uusosuustoiminnan suurin ryhmittymä. Vuosina 1969–2007 perustettiin yhä toiminnassa olevia uusosuuskuntia 1 656 kappaletta, joista työ-, palvelu- ja asiantuntijaosuuskuntia on 728 (<http://www.sicom.fi/pellervo/index.idc>). Työosuuskunnat ovat 12 vuodessa levittäytyneet pohjoisinta Suomea lukuun ottamatta tasaisesti eri puolille Suomea. Eniten työosuuskuntia on perustettu alueilla, joissa on toiminut uusosuustoiminnan käynnistymiseen tähtääviä projekteja. Uuden aallon alkuvaiheessa projekteja oli pääkaupunkiseudulla, Kokkolassa, Hämeenlinnassa ja Tampereella, Mikkelissä apua antoivat Uusosuustoimintainstituutin työntekijät.

Lähde: Tutkimuspäiväkirja

Lähde: <http://www.sicom.fi/pellervo/utkhaku.idc?Paaluokka=T>

Yksityisille henkilöille palveluja tarjoavien monialatyöosuuskuntien kannattavuuteen vaikuttaa laki kotitalousvähennyksestä. Laki tuli voimaan vuoden 1997 alusta ja oli ensin käytössä kokeiluluonteisesti vuoden 2000 loppuun, jolloin järjestelmä vakinaistettiin. Laki antaa kotitaloudelle mahdollisuuden vähentää verotuksessa ulkopuoliselta yritykseltä ostamansa kotitalous-, hoiva- ja hoitotyön sekä asunnon ja vapaa-ajanasunnon kunnossapito- ja perusparannustyöt. Lamaa edeltävänä aikakautena suomalaiset eivät juuri käyttäneet siivous- ja kunnostuspalveluja, mutta laman jälkeinen nousukausi on kasvattanut voimakkaasti juuri näitä palveluja. Kotitalousvähennys innosti suomalaisia tilaamaan uuden aallon alkutaipaleella olevien työosuuskuntien palveluja, mutta myöhemmässä vaiheessa kotitalousvähennys näyttää kääntyvän työosuuskuntia vastaan. Kysynnän kasvun myötä kotitalouspalveluja myyvän yrityksen muodoksi on uskallettu valita myös muut yritysmuodot. Työttömyys ei enää ole peikko, jota vastaan suojaudutaan tekemällä työtä osuuskunnassa, joka hädän hetkellä mahdollistaisi myös sovitellun päivärahansa saamisen.

Työosuuskunnat ovat eläneet kiihkeän elinkaaren. Vuoden 2007 tilanteen pohjalta voi todeta alustavasti, että työtä vuokraavien osuuskuntien kohdalla täyttymyksen vaihe näyttäisi saavutetulta. Voimakas kasvu on nyt siirtymässä yritysmäisen työosuuskunnan suuntaan. Työosuuskunta ei jäänyt vain lama-ajan ilmiöksi vaan siitä on kehittynyt yksi

nykyajan toimiva yritysmuoto ja suomalaisten tapa organisoida työntekoa. Syyksi näen yhteiskunnan muutoksen. Työosuuskunnat ovat löytäneet funktionsa uuden työn yhteiskunnassa. Työtä tilaavien kannalta työosuuskunnat tarjoavat joustavuutta töiden järjestelyyn, osalla työosuuskuntien jäsenistä se on myös mahdollisuus sovittaa arki paremmin työhön.

LÄHTEET

Painamattomat ja arkistolähteet

- Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-arkisto, Turun yliopisto: monistetut postikyselyt TYKL/spa/537, haastattelunauhut TYKL/spa/539–TYKL/spa/556, litteroidut haastattelut TYKL/spa/536, kirjoittajan tutkimuspäiväkirja TYKL/spa/538.
- Aalloilla. Helsingin yliopiston Osuustoimintainstituutin tiedote, syksy 1994.
- IAET-informaatio, 1994. Käytännön tietoa työttömyyspäivärahasta.
- MARKKOLA, KAARLO 1987: Työosuuskunta Vaihtoehto rakennemuutoksen ongelmiin. Tutkielma. Työväen akatemian yhteiskunnallisen linjan II vuosikurssi. Osuustoiminnan perustaminen, Osuustoimintaprojekti.
- PÄTTINIEMI, PEKKA 1994: Osuustoiminta yrittämisen muotona. Työministeriön kirje diaarinumero 87473/41/93 TM
- Uudenmaan Työosuuskunta Aktio, esite.

Painetut lähteet

- AALTONEN, VOITTO 1994: Työosuuskuntamallin soveltaminen sosiaali- ja terveyspalveluissa. VIIHUNEN, JORMA 1994: *Työttömien aktivointiprojekti*. Mikkeli.
- AHO, SEPPÖ 1992: Suomalaisten työajan kehitys ja vapaa-aika. OLAVI RIIHINEN (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Juva.
- ALASOINI, TUOMO 1992: Työmarkkinat ja työorganisaatiot jälkiteollisessa yhteiskunnassa. OLAVI RIIHINEN (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Juva.
- ALASUUTARI, PERTTI 1993: *Laadullinen tutkimus*. Tampere.
- ANTTILA, VEIKKO 1985: Innovaatioiden tutkimus. JUKKA PENNANEN – LEENA SAMMALLAHTI – HELENA HUOPALAINEN-TIAINEN (toim.): *Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa*. Ethnos-julkaisu 1. Lappeenranta.
- ASUNTA, HANNA-LEENA 1995: *Perustamme osuuskunnan. Opas omaa yritystä suunnitteleville*. Helsinki.
- BRINGEUS, NILS-ARVID 1986: *Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin*. [3. p.] Malmö.
- FIRTH, RAYMOND 1971: *Elements of social organization*. London.
- 1972: *Primitive Polynesian Economy*. London.
- HEIKKILÄ, MATTI & VÄHÄTALO, KARI (toim.) 1994: *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki.
- HELANEN, TARJA 1995: Monikulttuuriset osuuskunnat. *Väylä maahanmuuttajien omaehtoiseen työhön ja toimeentuloon*. Sosiaaliturva 1–2/95. Helsinki.
- HONKO, LAURI 1961: Funktioanalyttisestä tutkimustavasta. *Sananjalka* 3. Turku.

- INKINEN, KARI 2000: *Diffuusio ja fuusio. Osuuskauppainnovaation levinnäisyys ja sen dynamiikka 1901–1998. Alueellisesti tulostuva näkökulma suomalaisen osuuskauppatoiminnan kehitykseen ja sisällölliseen muutokseen*. Helsinki.
- KALLIO, URPO & LAAKKONEN, VESA 1972: *Osuustoiminta nykyajan yhteistoimintaa*. Helsingin yliopiston Osuustoimintaopin laitos, julkaisuja n:o 4. Helsinki.
- KAMPPINEN, MATTI al 1994: *Kaaos ja Kosmos*. Osa 1. Kognitiivisen kulttuurintutkimuksen perusteet. Turku.
- KARJALAINEN, JARI 1995: *Työtä vuokraavat työosuuskunnat Suomessa. Arvioita toiminnasta vuonna 1994*. Helsinki.
- 1996: *Työosuustoiminta työllistymisen välineenä*. Helsinki.
- KASVIO, ANTTI 1993: Työttömyysyhteiskunta ja sen vaihtoehdot. KAJ ILMONEN (toim.): *Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta*. Tampere.
- KIANDER JAAKKO 2001: *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Helsinki.
- KNUUTTILA, SEppo 1985: Kansanomaisen maailmankuvan juonteita. MARTTI LINKOLA – TOIVO HAKAMÄKI – HEIKKI KIRKINEN (toim.): *Sukupolvien perintö 2. Talonpoikauskulttuurin kasvu*. Helsinki.
- KOISTINEN, PERTTI 1994: *Kilpailevia ratkaisuja työllisyyteen. Suomen ja Ruotsin työmarkkinoiden ja työvoimapolitiikan vertailua lamavuosina 1990–1994*. Tampere.
- LAAKKONEN, VESA – LAURINKARI, JUHANI 1990: *Osuustoiminta taloudellisen yhteistoiminnan muotona*. Erlangen.
- MAURANEN, TAPANI 1987: Osuustoiminta – kansanliikettä aatteen ja rahan vuoksi. RISTO ALAPURO – ILKKA LIIKANEN – KERSTIN SMEDS – HENRIK STENIUS: *Kansa liikkeessä*. Vaasa.
- MYRSKYLÄ, PEKKA 1993: *Keistä tuli työttömiä? Selvitys työttömien työnhakijoiden taustoista*. Työpoliittinen tutkimus 43. Helsinki.
- PÄTTINIEMI, PEKKA 1994b: *Yritetään yhdessä. Uusosuustoiminnan opas*. Helsinki.
- RITAKALLIO, VELI-MATTI 1994: *Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista*. Jyväskylä.
- ROIVAS, SEppo 1995: *Tiloja vai tekoja – tutkimus paikallisista aloitteista työttömyysongelman lievittämiseksi*. Työhallinnon julkaisu 95. Helsinki.
- RÄSÄNEN, MATTI 1978: Kulttuuri, sen välittyminen ja muutos eurooppalaisen etnologian näkökulmasta. *Suomen Antropologi – Antropologi i Finland* 4/1978.
- 1989: Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. TEppo KORHONEN & MATTI RÄSÄNEN (toim.): *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. SKS. Helsinki.
- SAURAMO, PEKKA – SANTAMÄKI-VUORI, TUIRE 1993: Massatyöttömyys 1990-luvun pahin vitsaus. KAJ ILMONEN (toim.): *Kestävyyskoe. Kirjoituksia 1990-luvun Suomesta*. Tampere.
- Statens offentliga utredningar* (SOU) 1991: *Visst går det an! Tankar och förslag om kooperativa lösningar*. Stockholm.
- STORÅ, NILS 1982: Postitse tapahtuva perinnekeruu, antropologisia näkökulmia kyselylomakemethodelmään. PÄIVIKKI SUOJANEN – LASSI SARESSALO (toim.): *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere.
- TALVE, ILMAR 1990: *Suomen kansankulttuuri* (3. tark. ja täyd. p.). SKS. Mänttä.
- TAURIAINEN, JUHANI 1984: Vaihtoehtojen haennassa uusosuustoiminta nostaa päätään. *Osuustoimintalehti* 3/1984.
- TERÄS, KARI 1989: Vihassa ja veljeydessä Työosuuskuntien ja ammattiyhdistysten suhteet Turussa 1900-luvun vaihteessa. EERO KUPARINEN (toim.): *Työ tekijänsä kiittää. Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989*. Tammisaari.
- TROBERG, ELIISA 1997: *Työosuustoiminnan erityispiirteet ja niiden vaikutukset osuustoiminnalliseen yhteisyritykseen*. Turku.

- URPONEN, KYÖSTI 1994: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. JOUKO JAAKKOLA – PANU PULMA – MIRJA SATKA – KYÖSTI URPONEN: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Jyväskylä.
- YLÖSTALO, PEKKA 1986: Työn arvostuksen muuttuminen ja palkkatyöhön sitoutuminen. *Sosiologia* 23. vuosikerta, 2. nide.

Internet-sivustot

- Pellervo-Seura: <http://www.pellervo.fi/wuokko/okunnat/index.htm> ja <http://www.sicom.fi/pellervo/index.idc>, <http://www.osuustoimintakeskus.net/arkisto/13012004.html>
- TROBERG, ELIISA 2005: Osuuskunta – Käyttämätön potentiaali pienyrityksyyden innovatiivisuuden edistäjänä, internetosoitteessa http://lta.hse.fi/2005/3/lta_2005_03_d7.pdf

ERJA HYYTIÄINEN: *The recession gave birth to a new wave of workers' cooperatives*

At the beginning of the 1990s Finland entered into a deep recession. Enterprises had to cut their costs, they dismissed employees and many enterprises went bankrupt. 400,000 Finns became unemployed. This recession severely afflicted a culture that had been valued by working people. Unemployment had already been thought of as shameful, but the recession changed people's way of thinking. As unemployment became common the unemployed organised themselves into associations. In one of these, the Kirkkonummi and Sipoo Association for the Unemployed, an idea of building a worker's cooperative was born.

In Finland, as throughout the rest of the world, economic coercion had been embedded in the culture. The idea of working together as equals in the area of agrarian culture had been necessary because of joint ownership, the need for large numbers of workers and/or the need to get the work done quickly. Cooperatives developed on the basis of this tradition.

The point of departure for my paper was to explore why people wanted to establish worker cooperatives. I discovered that the main reasons for the dynamic increase in worker cooperatives was the employee's need to return to work and once again become a full member of the community. This also gave the individual an opportunity to determine for him/herself when and to what extent she or he would carry out gainful employment. A marginal condition was the Ministry of Labour's definition of unemployment benefit and the cooperative. If a certain co-operative had more than eight members, none of these were to be viewed as entrepreneurs. That gave people the chance to accept small tasks while drawing unemployment benefit for this period.

Two types of worker cooperative developed in Finland. During the recession a model based on renting multi-sector workers for short-term tasks became popular. Nowadays, the number of efficiently organised workers' cooperatives is on the increase. These have their own profile and even in times of recession the aim is to continue to employ members fulltime. This model has grown even during the period of positive economic trends. Thus, worker cooperatives have not only been a solution during periods of recession. It has become a modern way for organising work.

Erja Hyytiäinen: erja.hyytiainen@turunsanomat.fi
Kyntäjätie 9 B 2, 21870 Riihikoski